

การเข้าถึง และการบริหารจัดการสินเชื่อของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในจังหวัดพะเยาและลำปาง¹

กุศล ทองงาม² เบญจพรรณ เอกะสิงห์ กมล งามสมสุข⁴
ศุภกิจ สิ้นไชยกุล² วราภรณ์ งามสมสุข² และธัญญรัตน์ พรหมภักย์²

บทคัดย่อ

รายงานนี้ ได้นำข้อมูลครัวเรือนผู้ปลูกข้าวรายปี ปีการผลิต 2548/49 ที่ได้จากการสำรวจภาคสนามในจังหวัดพะเยาและลำปางมาวิเคราะห์ เพื่อศึกษาถึงโอกาสการเข้าถึงสินเชื่อจากแหล่งต่างๆ การใช้ประโยชน์สินเชื่อ รวมทั้งประเมินโอกาสการใช้คืนสินเชื่อของครัวเรือนเกษตรกร ผลที่ได้เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลปีการผลิต 2544/45 พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในทั้ง 2 พื้นที่ เข้าถึงสินเชื่อมากแหล่งขึ้นและในมูลค่าที่สูงขึ้นเช่นกัน และพบว่าเกษตรกรมีการนำสินเชื่อไปใช้ทั้งเพื่อการลงทุนในภาคเกษตร นอกภาคเกษตร และใช้จ่ายในครัวเรือน โดยมีสัดส่วนของผู้ใช้ลงทุนในภาคเกษตรสูงที่สุด โดยเฉพาะสินเชื่อระยะสั้น ด้านโอกาสการชำระคืนสินเชื่อให้ปลอดหนี้ทั้งหมด ประเมินจากรายได้สุทธิรวมของครัวเรือนพบว่ามีโอกาสน้อย เกษตรกรยังคงต้องมีการกู้ยืมเงินเพื่อนำไปหมุนเวียนใช้จ่ายทั้งเพื่อการลงทุนภาคเกษตร ใช้จ่ายในครัวเรือน รวมทั้งเพื่อการชำระหนี้ต่อไป

คำสำคัญ: สินเชื่อเกษตรกร, การเข้าถึงสินเชื่อ, การบริหารจัดการสินเชื่อ, ข้าว,

ความสำคัญ

สินเชื่อการเกษตรนับเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย ทั้งในด้านการผลิตระดับฟาร์มและการดำเนินงานของธุรกิจการเกษตร โดยเฉพาะการผลิตระดับฟาร์มที่มีประชากรคิดเป็นสัดส่วนสูง แต่จากการที่เกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศมีฐานะยากจน ขาดแคลนเงินออมที่จะใช้ลงทุน ทำให้ขาดโอกาสในการเพิ่มผลผลิตด้วยการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ สินเชื่อการเกษตรจึงเป็นเสมือนตัวเร่งที่ช่วยให้การพัฒนาด้านการเกษตรดำเนินไปได้ดีขึ้น

ในการกู้ยืมสินเชื่อของเกษตรกรในปัจจุบัน มีทั้งสินเชื่อระยะสั้น (short-term) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสินเชื่อที่ให้กู้ยืมเพื่อใช้เป็นทุนหมุนเวียนในการผลิต ต้องชำระคืนภายในเวลา 1 ปี และสินเชื่อระยะปานกลาง (medium-term) หรือสินเชื่อระยะยาว (long-term) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสินเชื่อที่ให้กู้ยืมเพื่อใช้ในการลงทุนหรือเพื่อขยายการผลิตที่ต้องใช้ระยะเวลาหนึ่งจึงให้ผลตอบแทน ดังนั้นจึงมีระยะเวลาชำระคืนมากกว่า 1 ปี ซึ่งแต่ละครัวเรือนอาจกู้ยืมได้ทั้งสินเชื่อระยะสั้น ระยะปานกลางและระยะยาว และเนื่องจากธุรกิจฟาร์มส่วนใหญ่มักแยกตัวออกจากครอบครัวไม่ได้ รวมทั้งจากลักษณะของรายได้และรายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกร ที่ในปีหนึ่งๆ มีรายได้เกิดขึ้นเพียงหนึ่งหรือสองครั้ง ขณะที่รายจ่ายซึ่งมีทั้งรายจ่ายเพื่อการผลิตและเพื่อบริโภคเกิดขึ้นตลอดทั้งปี ทำให้เกษตรกรอาจขาดแคลนเงินทุนสำหรับใช้ในครัวเรือน มีการนำสินเชื่อเพื่อการผลิตไปใช้ในการบริโภค หรือใช้จ่ายในกิจกรรมอื่นๆ ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ทำให้การกู้ยืมเงินไม่มีส่วนทำให้การผลิตและรายได้ของเกษตรกรเพิ่มขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาระหนี้สิน

¹ ส่วนหนึ่งของผลการวิจัยโครงการ “ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อการเกษตรและบริการระยะที่ 2 ภาคเหนือ ตอนบน: ระบบการผลิต ความเสี่ยง และกลยุทธ์การปรับตัวของประชากรในภาคเกษตร” เสนอในการประชุมทางวิชาการประจำปีของศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร วันที่ 22-23 กันยายน 2549 ณ กรีน เลค รีสอร์ท จังหวัดเชียงใหม่

² ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

³ ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร และ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

⁴ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ด้านอุปทานสินเชื่อการเกษตร ซึ่งมีทั้งในรูปของเงินสดหรือปัจจัยการผลิตนั้น อาจมาจากแหล่งต่างๆ ทั้งที่เป็นสถาบันและไม่สถาบัน โดยแหล่งที่เป็นสถาบันหรือแหล่งสินเชื่อในระบบที่สำคัญ ได้แก่ ธกส. สหกรณ์การเกษตร กลุ่มเกษตรกรต่างๆ และธนาคารพาณิชย์ เป็นต้น ส่วนแหล่งที่ไม่เป็นสถาบันหรือแหล่งสินเชื่อในระบบ เช่น พ่อค้าเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง เจ้าของที่ดิน ในอดีตแหล่งอุปทานที่ไม่เป็นสถาบันมักมีบทบาทสำคัญในการให้สินเชื่อแก่เกษตรกรไทยอย่างมาก โดยเฉพาะพ่อค้าคนกลางที่เกษตรกรทำธุรกิจด้วยซึ่งมักคิดดอกเบี้ยสูง แต่ในระยะหลัง จากความพยายามของรัฐบาลในการจัดหาแหล่งอุปทานสินเชื่อการเกษตรเพิ่มขึ้น รวมทั้งการมีมาตรการขยายสินเชื่อสู่ชนบทเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นในลักษณะต่างๆ เช่น จัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ธนาคารประชาชน กองทุน SML โดยมีเป้าหมายให้คนจนเข้าถึงแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำแทนแหล่งเงินกู้ในระบบดอกเบี้ยแพง จากนโยบายเหล่านี้ คาดว่าทำให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงสินเชื่อได้มากแหล่งขึ้น โดยเฉพาะสินเชื่อจากแหล่งที่เป็นสถาบันหรือสินเชื่อในระบบ และมูลค่าการเข้าถึงสินเชื่อก็น่าจะมีมากขึ้น จึงเป็นที่น่าสนใจในการศึกษาถึงผลการเข้าถึงสินเชื่อและการบริหารจัดการสินเชื่อของเกษตรกร

วัตถุประสงค์

รายงานนี้ ได้นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนามมาวิเคราะห์ เพื่อศึกษาถึงโอกาสการเข้าถึงสินเชื่อจากแหล่งต่างๆ วัตถุประสงค์ในการกู้ยืมหรือการใช้ประโยชน์สินเชื่อ รวมทั้งประเมินโอกาสการใช้สินเชื่อของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปี ในพื้นที่จังหวัดพะเยา และลำปาง

วิธีการศึกษา และขอบเขตการศึกษา

ใช้ข้อมูลการสำรวจภาคสนามของโครงการวิจัย “ระบบสนับสนุนการวางแผนทรัพยากรการเกษตรและบริการ ระยะที่ 2 ภาคเหนือตอนบน: ระบบการผลิต ความเสี่ยง และกลยุทธ์การปรับตัวของประชากรภาคเกษตร” ที่ได้สำรวจข้อมูลครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปี ในพื้นที่จังหวัดพะเยา และลำปาง ซึ่งเป็นข้อมูลปีการผลิต 2548/49 วิเคราะห์ด้วยสถิติอย่างง่าย ในรูปค่าเฉลี่ย และร้อยละ เสนอผลที่ได้โดยวิธีพรรณนา

สำหรับสินเชื่อการเกษตรที่ใช้วิเคราะห์ในครั้งนี้ จำกัดเพียงสินเชื่อที่เป็นตัวเงินเท่านั้น ไม่รวมสินเชื่อในส่วนที่เป็นปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี และสารเคมี ที่เกษตรกรซื้อในลักษณะเครดิตจากร้านค้า เนื่องจากเกษตรกรได้รวมสินเชื่อดังกล่าวนี้ในต้นทุนการผลิตแล้ว

สมมติฐานการศึกษา

1. จากนโยบายพัฒนาชนบทต่างๆ ของรัฐบาลในระยะหลัง ทำให้เกษตรกรมีโอกาสเข้าถึงสินเชื่อในระบบมากขึ้น ทำให้การกู้ยืมเงินในระบบลดลง ขณะเดียวกันก็มีมูลค่าการกู้ยืมเงินต่อครัวเรือนสูงขึ้น
2. จากการที่ผลผลิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ราคาผลผลิตก็ไม่แน่นอน รวมทั้งภาวะต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ทำให้เกษตรกรมีรายได้สุทธิต่ำ ส่งผลต่อความสามารถในการชำระหนี้สิน ต้องพึ่งพาเงินรายได้นอกภาคเกษตร
3. เกษตรกรมีการใช้สินเชื่อจากแหล่งอุปทานหลายแห่ง ทำให้ได้รับสินเชื่อซ้ำซ้อน จนเกินความสามารถในการชำระหนี้ ทำให้เป็นภาระหนี้สินเพิ่มขึ้น
4. เกษตรกรมีการนำเงินกู้ไปใช้ในทางที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้มาก ส่งผลต่อการชำระหนี้

ผลการศึกษา

ข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนตัวอย่าง

ครัวเรือนตัวอย่างจากการสำรวจภาคสนาม ประกอบด้วยเกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปีในจังหวัดพะเยา 395 ครัวเรือน แยกเป็นเกษตรกรที่มีพื้นที่นาส่วนใหญ่อยู่ในเขตรับน้ำชลประทาน 162 ครัวเรือน อาศัยน้ำฝนและแหล่งน้ำธรรมชาติอื่นๆ 233 ครัวเรือน และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดลำปาง 242 ครัวเรือน แยกเป็นเกษตรกรที่มีพื้นที่นาอยู่ในเขตรับน้ำชลประทาน 154 ครัวเรือน เขตอาศัยน้ำฝนและแหล่งน้ำธรรมชาติอื่นๆ 88 ครัวเรือน

เกษตรกรหัวหน้าครัวเรือนในจังหวัดพะเยาและลำปางมีอายุเฉลี่ยเท่ากับ 50 ปี และ 52 ปี ตามลำดับ ส่วนใหญ่คือประมาณร้อยละ 80 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา สมาชิกในครัวเรือนและแรงงานเกษตรเต็มเวลาเฉลี่ยเท่ากันคือ 4 คน และ 2 คน ขณะที่ขนาดพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ยของจังหวัดพะเยามากกว่าของจังหวัดลำปาง ประมาณ 1 เท่าตัว คือเฉลี่ย 23.2 และ 10.4 ไร่/ครัวเรือน ตามลำดับ (ตารางที่ 1) ด้านรายได้สุทธิต่อครัวเรือน พบว่าเกษตรกรในจังหวัดพะเยามีรายได้สุทธิรวมโดยเฉลี่ยสูงกว่าเกษตรกรในจังหวัดลำปางประมาณ 4,000 บาท/ครัวเรือน โดยที่ทั้ง 2 พื้นที่ มีรายได้สุทธิจากนอกภาคเกษตรใกล้เคียงกัน คือประมาณ 60,000 บาท/ครัวเรือน สูงกว่ารายได้สุทธิจากภาคเกษตรเกือบ 1 เท่าตัว โดยในส่วนของรายได้สุทธิจากภาคเกษตร พบว่าแตกต่างกันไม่มาก แม้จะมีขนาดพื้นที่การผลิตแตกต่างกัน เนื่องจากเกษตรกรในจังหวัดลำปางมีสัดส่วนผู้มีพื้นที่นาอยู่ในเขตรับน้ำชลประทานซึ่งสามารถทำการผลิตได้มากกว่า 1 รอบ/ปี มากกว่าครัวเรือนเกษตรกรจังหวัดพะเยา

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในจังหวัดพะเยา และลำปางปีการผลิต 2548/49

การกั๊ยมเงิน	พะเยา (n=395)		ลำปาง (n=242)	
	เฉลี่ย	ต่ำสุด - สูงสุด	เฉลี่ย	ต่ำสุด - สูงสุด
1. อายุของหัวหน้าครอบครัว (ปี)	49.6	29 - 88	52.0	31 - 82
2. การศึกษา	(ราย)	(ร้อยละ)	(ราย)	(ร้อยละ)
ไม่ได้เรียน	29	7.3	13	5.4
ประถมศึกษาตอนต้น-ตอนปลาย	309	78.2	199	82.2
มัธยมศึกษาตอนต้น-ตอนปลาย	52	13.2	21	8.7
อนุปริญญา-ปริญญาตรี	5	1.3	9	3.7
3. จำนวนสมาชิกทั้งหมด (คน/ครัวเรือน)	3.8	1 - 8	4	1 - 7
4. จำนวนแรงงานเกษตรเต็มเวลา (คน)	2.1	1 - 5	2	0 - 4
5. ขนาดพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย (ไร่)	23.2	0.5 - 116	10.4	1 - 45
ของตนเอง/ทำฟรี	15.3	0.5 - 116	7.4	0.5 - 45
เช่าผู้อื่น	7.9	2 - 55	3.0	0.25 - 40
6. รายได้สุทธิรวมต่อครัวเรือน (บาท/ปี)	97,906	4,800-800,000	94,082	2,500-948000
7. รายได้สุทธิจากภาคเกษตรต่อครัวเรือน (บาท/ปี)	38,528	0 - 400,000	33,610	0 - 334,581
8. รายได้สุทธินอกภาคเกษตรต่อครัวเรือน (บาท/ปี)	59,378	0 - 936,030	60,472	0-373500

ที่มา: จากการสำรวจ (2549)

สัดส่วนครัวเรือนที่เป็นหนี้และมูลค่าหนี้สิน

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปี ปีการผลิต 2548/49 ในจังหวัดพะเยา และลำปาง มีสัดส่วนครัวเรือนที่กู้ยืมเงินค่อนข้างสูง คือ ร้อยละ 89 และ 74 ของจำนวนตัวอย่างทั้งหมดตามลำดับ มูลค่าหนี้สินของเกษตรกรในจังหวัดพะเยาเฉลี่ยเท่ากับ 97,177 บาท/ครัวเรือน สูงสุด 900,000 บาท/ครัวเรือน ต่ำสุด 2,000 บาท/ครัวเรือน จังหวัดลำปางเท่ากับ 81,331 บาท/ครัวเรือน สูงสุด 520,000 บาท/ครัวเรือน และต่ำสุด 5,000 บาท/ครัวเรือน (ตารางที่ 2)

เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลของปีการผลิต 2544/45 พบว่า จังหวัดพะเยามีสัดส่วนครัวเรือนที่กู้ยืมเงินสูงกว่าเดิมประมาณร้อยละ 9 มูลค่าการกู้ยืมสูงขึ้นเกือบ 50,000 บาท/ครัวเรือน ส่วนจังหวัดลำปาง สัดส่วนครัวเรือนที่กู้ยืมเงินสูงกว่าเดิมมาก คือประมาณร้อยละ 30 ขณะที่มูลค่าการกู้ยืมสูงขึ้นประมาณ 30,000 บาท/ครัวเรือน จากผลดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นว่าผลจากนโยบายต่างๆ ของรัฐในระยะหลัง ทำให้มีจำนวนเกษตรกรเข้าถึงสินเชื่อมากขึ้นและในมูลค่าที่สูงขึ้นเช่นกัน

ตารางที่ 2 สัดส่วนครัวเรือนที่กู้ยืมเงิน และมูลค่าหนี้สินรวมของครัวเรือนเกษตรกร ปีการผลิต 2544/45 และ 2548/49

การกู้ยืมเงิน	ปีการผลิต 2544/45		ปีการผลิต 2548/49	
	พะเยา	ลำปาง	พะเยา	ลำปาง
1. จำนวนตัวอย่าง (ราย)	115	92	395	242
2. จำนวนครัวเรือนที่กู้ยืมเงิน (ครัวเรือน)	92	40	350	178
ร้อยละ	80.0	43.5	88.6	73.6
3. มูลค่าหนี้สิน (บาท/ครัวเรือนที่เป็นหนี้)				
เฉลี่ย	49,978	51,305	97,177	81,331
ต่ำสุด	2,000	1,000	2,000	5,000
สูงสุด	200,000	300,000	900,000	520,000
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	46,977	61,868	11,9748	95,354
4. จำนวนสมาชิกทั้งหมด (คน/ครัวเรือนที่เป็นหนี้)	4.4	4.5	3.8	4.0
5. หนี้สินต่อคน (บาท)	11,359	11,401	25,573	23,839

ที่มา: ข้อมูลปีการผลิต 2544/45 จากโครงการขำวาน้ำฝน (พฤษ์ และคณะ, 2545)

ข้อมูลปีการผลิต 2548/49 จากการสำรวจของโครงการระบบสนับสนุนการตัดสินใจ: ระยะที่ 2 (2549)

แหล่งสินเชื่อ

จากจำนวนครัวเรือนที่กู้ยืมเงินทั้งหมด เมื่อดูด้านจำนวนแหล่งเงินกู้ที่เกษตรกรแต่ละครัวเรือนกู้ยืม พบว่าเกษตรกรในจังหวัดพะเยามีสัดส่วนจำนวนผู้กู้ยืมเงินจาก 1 และ 2 แหล่งใกล้เคียงกัน คือประมาณร้อยละ 36 - 37 ของครัวเรือนที่กู้ยืมเงินทั้งหมด รองลงมาเป็นการกู้ยืมเงินจาก 3 แหล่ง เท่ากับร้อยละ 22 โดยมีผู้กู้ยืมมากแหล่งที่สุดถึง 6 แหล่ง และ 5 แหล่ง อย่างละ 1 ครัวเรือน ส่วนในจังหวัดลำปาง เกษตรกรส่วนใหญ่ คือประมาณร้อยละ 60 กู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้เพียง 1 แหล่ง รองลงมา คือร้อยละ 36 เป็นการกู้ยืมเงินจาก 2 แหล่ง มีเพียงร้อยละ 5 ที่กู้ยืมเงินตั้งแต่ 3 แหล่งขึ้นไป โดยที่มูลค่าการกู้ยืมต่อครัวเรือนส่วนใหญ่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามจำนวนแหล่งเงินกู้ที่มากขึ้น (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 จำนวนแหล่งกู้ยืมเงินที่ครัวเรือนเกษตรกรกู้ยืม และมูลค่าการกู้ยืม จำแนกตามพื้นที่ ปีการผลิต 2548/49

จำนวนแหล่งกู้ยืมเงินของเกษตรกร	พะเยา (n=350)		ลำปาง (n=178)	
	จำนวนผู้กู้	มูลค่าเฉลี่ย	จำนวนผู้กู้	มูลค่าเฉลี่ย
1. จำนวนผู้กู้จาก 1 แหล่ง	130 (37)	57,732	105 (59)	69,167
2. จำนวนผู้กู้จาก 2 แหล่ง	126 (36)	103,307	65 (36)	96,338
3. จำนวนผู้กู้จาก 3 แหล่ง	77 (22)	143,116	5 (3)	131,800
4. จำนวนผู้กู้จาก 4 แหล่ง	15 (4)	129,020	3 (2)	97,833
5. จำนวนผู้กู้จาก 5 และ 6 แหล่ง	2 (1)	267,350	-	-

ที่มา: จากการสำรวจ (2549)

สำหรับแหล่งสินเชื่อ พบว่ารกส. ยังคงเป็นแหล่งสินเชื่อสำคัญลำดับที่ 1 ทั้งในด้านของจำนวนผู้กู้และมูลค่าการกู้ยืมของครัวเรือน ทั้งนี้จากเกษตรกรตัวอย่างที่กู้ยืมเงินทั้งหมด 350 ครัวเรือน ของจังหวัดพะเยา พบว่ามีจำนวน 259 ครัวเรือน หรือร้อยละ 74 กู้ยืมเงินจากรกส. ซึ่งแบ่งเป็นการกู้ยืมระยะสั้น 166 ครัวเรือน กู้ยืมระยะยาว 136 ครัวเรือน เฉลี่ยเงินกู้รวมประมาณ 100,000 บาท/ครัวเรือน ขณะที่เกษตรกรตัวอย่างในจังหวัดลำปางมีจำนวน 105 ครัวเรือน หรือร้อยละ 59 ที่กู้ยืมเงินจากรกส. และส่วนใหญ่เป็นการกู้ยืมระยะยาว เฉลี่ยเงินกู้รวมทั้งระยะสั้นและระยะยาว ประมาณ 83,000 บาท/ครัวเรือน (ตารางที่ 4)

แหล่งเงินกู้ที่สำคัญรองลงมาทั้งของจังหวัดพะเยาและลำปาง คือ กองทุนหมู่บ้าน โดยมีสัดส่วนครัวเรือนที่กู้ยืมสูงถึงร้อยละ 64 และ 42 ของจำนวนครัวเรือนที่กู้ยืมทั้งหมดในแต่ละพื้นที่ตามลำดับ สูงกว่าสัดส่วนครัวเรือนที่กู้ยืมจากสหกรณ์การเกษตรที่มีสัดส่วนจำนวนผู้กู้ยืมเท่ากับร้อยละ 9 และ 15 ตามลำดับ แต่เมื่อเปรียบเทียบมูลค่าการกู้ยืม พบว่ามูลค่าการกู้ยืมจากกองทุนหมู่บ้านจะค่อนข้างต่ำ คือเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 15,000 – 18,000 บาท/ครัวเรือน สำหรับแหล่งเงินกู้อื่น ที่สำคัญรองๆ ลงมาในจังหวัดพะเยา ได้แก่ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพเกษตรต่างๆ กลุ่มแม่บ้าน ธนาคารหรือสหกรณ์หมู่บ้าน ตลอดจนโครงการพิเศษของรัฐบาล เช่น โครงการแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบท (กขคจ.) เป็นต้น ซึ่งแหล่งเงินกู้เหล่านี้ แม้ว่าแต่ละแหล่งจะให้ครัวเรือนกู้ยืมได้ไม่มากนัก แต่จากเงื่อนไขการกู้ที่ไม่ยุ่งยากและซับซ้อน รวมทั้งจากอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ คือประมาณ ร้อยละ 6-12 บาท/ปี ทำให้แหล่งเงินกู้เหล่านี้เป็นที่นิยมของเกษตรกรในจังหวัดพะเยามาก ส่วนจังหวัดลำปาง จำนวนครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างที่ใช้บริการจากแหล่งเงินกู้เหล่านี้ พบว่ายังมีสัดส่วนน้อยกว่าจังหวัดพะเยา

สำหรับแหล่งเงินกู้นอกระบบ พบว่ามีเพียงร้อยละ 9 และร้อยละ 4 ของจำนวนครัวเรือนที่กู้ยืมเงินทั้งหมดในจังหวัดพะเยาและลำปาง ซึ่งจำนวนดังกล่าวนี้ได้ลดน้อยลงมากเมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลจากการสำรวจในปีการผลิต 2544/45 ที่มีจำนวนผู้กู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกระบบถึงร้อยละ 24 ร้อยละ 35 ของจำนวนผู้กู้ทั้งหมดในจังหวัดพะเยา และลำปาง ตามลำดับ (ข้อมูลจากการสำรวจของ พฤษ์ และ คณะ, 2545)

การใช้ประโยชน์สินเชื่อ

สำหรับการใช้ประโยชน์สินเชื่อ เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีการนำเงินกู้ไปใช้ประโยชน์หลายด้าน และไม่สามารถระบุจำนวนเงินที่ชัดเจนว่านำไปใช้ในแต่ละกิจกรรมเป็นจำนวนเท่าใด เกษตรกรสามารถระบุได้เพียงว่า

จากจำนวนเงินที่กู้มาจากแต่ละแหล่งนั้น ได้นำไปใช้ทำประโยชน์อะไรบ้าง ดังนั้นในการวิเคราะห์จึงได้จำแนกการใช้ประโยชน์เงินกู้ยืมจากแต่ละแหล่งเงินกู้ตามกลุ่มที่เกษตรกรรม (คำถามเปิด) ซึ่งผลการวิเคราะห์ได้จำแนกตามประเภทเงินกู้ พบว่าสำหรับเงินกู้ระยะสั้นที่มีระยะเวลาใช้คืนไม่เกิน 1 ปีนั้น มีสัดส่วนของเกษตรกรที่บอกว่าได้นำเงินไปใช้ลงทุนในภาคเกษตรมากที่สุด ซึ่งมีทั้งที่ระบุว่าไปเพื่อใช้ลงทุนทำการเกษตรอย่างเดียว เพื่อลงทุนการเกษตร และใช้จ่ายในครัวเรือนด้วย และกู้เพื่อลงทุนทั้งในและนอกภาคเกษตร รวมประมาณร้อยละ 80 ของสัดส่วนผู้กู้เงินระยะสั้นจากแหล่งต่างๆ ในทั้ง 2 จังหวัด สำหรับมูลค่าการกู้ยืมระหว่าง 20,000 – 30,000 บาท/ครัวเรือน (ตารางที่ 5) ส่วนการกู้เพื่อใช้นอกกิจกรรมเกษตร พบว่า สัดส่วนของเกษตรกรที่กู้เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือนอย่างเดียวมีมากที่สุดเท่ากับ ร้อยละ 12 และ ร้อยละ 9 ของผู้กู้ในจังหวัดพะเยาและลำปาง ตามลำดับ โดยครัวเรือนที่กู้เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือนนี้ ส่วนใหญ่มีบุตรหลานอยู่ในวัยเรียนที่มีค่าใช้จ่ายสูง ที่เหลือเป็นการกู้เพื่อลงทุนนอกการเกษตร และกู้เพื่อกิจกรรมอื่น เช่น ชำระหนี้เก่า ให้สมาชิกในครอบครัวไปต่างประเทศ เป็นต้น

ตารางที่ 4 จำนวนครัวเรือนที่กู้ยืมเงิน และมูลค่าการกู้ยืมจากแหล่งสินเชื่อต่างๆ ปีการผลิต 2548/49

แหล่งสินเชื่อ	พะเยา (n=350)		ลำปาง (n=178)	
	จำนวนผู้กู้	มูลค่าเฉลี่ย	จำนวนผู้กู้	มูลค่าเฉลี่ย
การกู้ยืมจากแหล่งเงินกู้ในระบบ ปีการผลิต 2548/49		(บาท/ครัวเรือน)	(ราย)	(บาท/ครัวเรือน)
1. ธกส.	259 (74)	99,967	120 (67)	83,158
ระยะสั้น	166 (47)	43,865	38 (21)	36,842
ระยะยาว	136 (39)	136,838	94 (53)	92,247
2. สหกรณ์การเกษตร	32 (9)	58,437	27 (15)	67,370
ระยะสั้น	19 (5)	38,947	14 (8)	34,142
ระยะยาว	13 (4)	86,923	13 (7)	103,153
3. กองทุนหมู่บ้าน	223 (64)	17,822	74 (42)	15,074
4. กลุ่มสัจจะออมทรัพย์	16 (5)	13,468	3 (2)	5,667
5. โครงการ กขคจ.	20 (6)	6,250	1 (1)	10,000
6. ธนาคารหมู่บ้าน/สหกรณ์หมู่บ้าน	13 (4)	11,460	5 (3)	9,500
7. กลุ่มอาชีพเกษตรต่างๆ+ธ.ข้าว (4ราย)	19 (5)	7,737	4 (2)	11,875
8. กลุ่มแม่บ้าน	18 (5)	5,744	2 (1)	6,500
9. ธ.พาณิชย์และสถาบันการเงินอื่นๆ	10 (3)	85,000	9 (5)	143,000
10. อื่นๆ	12 (3)	18,642	1 (1)	3,000
การกู้ยืมจากแหล่งเงินกู้นอกระบบ ปีการผลิต 2548/49				
1. พ่อค้า	7 (2)	11,178	2 (1)	20,000
2. ญาติ	11 (3)	19,545	4 (2)	11,917
3. เพื่อนบ้าน/เจ้าของนา	9 (3)	8,778	2 (1)	25,000

ที่มา: จากการสำรวจ (2549)

หมายเหตุ: ค่าในวงเล็บ เป็นสัดส่วนจำนวนผู้กู้จากแต่ละแหล่ง ต่อจำนวนตัวอย่างที่กู้ยืมเงินทั้งหมด

ส่วนเงินกู้ระยะยาว พบว่า มีการนำไปใช้ประโยชน์ที่หลากหลายกว่าเงินกู้ระยะสั้น และมีมูลค่าการกู้โดยรวมต่อครัวเรือนสูงกว่า แต่ทั้งนี้พบว่าจำนวนครัวเรือนที่กู้เพื่อลงทุนในภาคเกษตรมีสัดส่วนสูงที่สุด โดยมีสัดส่วนจำนวนครัวเรือนที่กู้เพื่อลงทุนในภาคเกษตรเพียงอย่างเดียวเกือบร้อยละ 30 ในทั้ง 2 จังหวัด รองลงมาเป็นการกู้เพื่อใช้ทั้งลงทุนการเกษตรและใช้จ่ายในครัวเรือนด้วย มูลค่าการกู้ต่อครัวเรือนอยู่ระหว่าง 60,000 – 100,000 บาท ส่วนการกู้เพื่อกิจกรรมนอกเกษตร พบว่าการกู้เพื่อใช้ซื้อรถ ทั้งรถยนต์และรถไถเดินตามมีสัดส่วนสูงที่สุด รองลงมาเป็นการกู้เพื่อสร้างหรือปรับปรุงบ้าน ซึ่งมีมูลค่าการกู้อยู่ระหว่าง 130,000 – 180,000 บาท/ครัวเรือน (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 การนำเงินกู้ไปใช้ประโยชน์ของเกษตรกร จำแนกตามประเภทเงินกู้และพื้นที่ ปีการผลิต 2547/48

วัตถุประสงค์	พะเยา		ลำปาง	
	จำนวน/ ร้อยละ	มูลค่าเฉลี่ย (บาท/ครัวเรือน)	จำนวน/ ร้อยละ	มูลค่าเฉลี่ย (บาท/ครัวเรือน)
เงินกู้ระยะสั้น	527		143	
1. ลงทุนภาคเกษตร	284 (54)	27,067	65 (46)	26,608
2. ลงทุนนอกภาคเกษตร	18 (3)	23,778	12 (9)	32,667
3. ใช้จ่ายในครัวเรือน /ส่งลูกเรียน	64 (12)	14,205	13 (9)	17,769
4. ใช้จ่ายในครัวเรือน + ลงทุนในภาคเกษตร	138 (26)	24,878	42 (30)	21,369
5. ลงทุนทั้งในและนอกภาคเกษตร	12 (2)	32,708	3 (2)	30,000
6. อื่นๆ (ชำระหนี้เก่า ไปต่างประเทศ ซื้อรถ)	11 (2)	28,000	6 (4)	23,333
เงินกู้ระยะยาว	158		112	
1. ลงทุนภาคเกษตร	45 (28)	93,533	29 (26)	58,138
2. ลงทุนนอกภาคเกษตร	8 (5)	97,958	5 (4)	170,000
3. ใช้จ่ายในครัวเรือน (ส่งลูกเรียน)	6 (4)	192,833	6 (5)	61,667
4. ลงทุนในภาคเกษตร+ ใช้จ่ายในครัวเรือน	24 (15)	112,917	35 (31)	90,800
5. ลงทุนทั้งในและนอกภาคเกษตร	6 (4)	225,000	6 (5)	88,333
6. ไปทำงานต่างประเทศ	4 (3)	98333	4 (4)	68,750
7. สร้างบ้าน	20 (13)	131,200	8 (7)	129,250
8. ชำระหนี้เก่าและทำเกษตร	7 (4)	97,143	2 (2)	180,000
9. ซื้อที่ดิน	9 (6)	199,444	4 (4)	190,000
10. ซื้อรถ (รถไถเดินตาม รถอีแต๋น รถยนต์)	29 (18)	177,655	13 (12)	160,769

ที่มา: จากการสำรวจ

หมายเหตุ: เกษตรกรแต่ละครัวเรือนกู้เงินได้มากกว่า 1 แหล่ง จำนวนและสัดส่วนการใช้ประโยชน์เงินกู้ คำนวณตามแหล่งการกู้

สัดส่วนมูลค่าสินเชื่อกับเงินลงทุนภาคเกษตร รายจ่ายและรายได้สุทธิของครัวเรือน

จากมูลค่าการกู้ยืมเงินทั้งหมด ทั้งเงินกู้ระยะสั้นและระยะยาว ได้คำนวณหามูลค่าที่เกษตรกรต้องชำระคืนเฉลี่ยต่อปี แล้วนำไปเปรียบเทียบกับเงินลงทุนภาคเกษตรที่เกษตรกรต้องใช้จ่าย และรายได้สุทธิของครัวเรือนต่อปีที่ได้จากการสำรวจ รวมทั้งใช้ข้อมูลค่าใช้จ่ายอุปโภคบริโภคของครัวเรือนเกษตร ปีการผลิต 2544/45 จากการสำรวจของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2547) ซึ่งเท่ากับ 56,422 บาท/ครัวเรือน ปรับเป็นค่าใช้จ่ายปีการผลิต 2548/49 ด้วยค่าดัชนีราคาผู้บริโภคหมวดอาหาร (สำนักดัชนีเศรษฐกิจการค้า, 2549) ของจังหวัดพะเยาและลำปาง ประมาณร้อยละ 20 และ 22 ตามลำดับ แยกวิเคราะห์ตามพื้นที่การผลิต ที่มีน้ำชลประทาน (สามารถปลูกพืชได้มากกว่า 1 รอบ/ปี) และพื้นที่อาศัยน้ำฝน (ส่วนใหญ่ปลูกเพียงข้าวนาปีในฤดูฝน) เพื่อประเมินสัดส่วนเงินกู้กับเงินที่ใช้เพื่อลงทุนทางเกษตรจริงๆ และความเป็นไปได้ในการนำรายได้สุทธิของครัวเรือนไปชำระคืนเงินกู้ของเกษตรกร

ผลการวิเคราะห์ในตารางที่ 6 พบว่า เกษตรกรในจังหวัดพะเยา ทั้งที่มีพื้นที่นาในเขตชลประทานและเขตอาศัยน้ำฝน มีมูลค่าเงินกู้ที่ต้องชำระคืนต่อปีเท่าๆ กัน คือเกือบ 50,000 บาท สูงกว่าเกษตรกรในจังหวัดลำปาง ประมาณ 20,000 บาท ซึ่งเมื่อนำมูลค่าเงินกู้ที่ต้องชำระคืนต่อปี (ถือเป็นเงินกู้ระยะสั้น) ไปหารเงินลงทุนเพื่อการเกษตรต่อปี พบว่ามีสัดส่วนประมาณ 0.6 และ 0.5 ในจังหวัดพะเยาและลำปางตามลำดับ ซึ่งหมายถึงจากเงินกู้ที่ต้องใช้คืนต่อปี เกษตรกรได้นำไปใช้จ่ายเพื่อลงทุนภาคเกษตรที่ก่อให้เกิดรายได้เพียงร้อยละ 60 และร้อยละ 50 ตามลำดับ ที่เหลือเกษตรกรนำไปใช้ในกิจกรรมอื่นๆ และเมื่อนำมูลค่าเงินกู้ที่ต้องชำระคืนต่อปีนี้ไปเปรียบเทียบกับรายได้สุทธิรวม (รวมรายได้จากภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร) ของครัวเรือนในจังหวัดพะเยาและลำปาง พบว่ามีสัดส่วนเท่าประมาณ 0.5 และ 0.3 ตามลำดับ ซึ่งหมายถึงเกษตรกรมีมูลค่าหนี้สินที่ต้องชำระต่อปีคิดเป็นประมาณร้อยละ 50 และ 30 ของรายได้สุทธิทั้งหมดของครัวเรือนในจังหวัดพะเยาและลำปาง ตามลำดับ นั่นคือถ้าดูเฉพาะรายได้สุทธิและมูลค่าหนี้สิน พบว่าเกษตรกรอยู่ในวิสัยที่ชำระหนี้ได้ แต่อย่างไรก็ตามในปีหนึ่งๆ ครัวเรือนเกษตรกรต้องมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ ด้วย ดังนั้นถ้าดูจากสัดส่วนของรายจ่ายครัวเรือน (ไม่รวมเงินกู้ที่ต้องชำระ) โดยใช้ผลรวมของเงินลงทุนเพื่อการเกษตรและรายจ่ายเพื่อการอุปโภค บริโภคของครัวเรือนต่อปี แล้วหารด้วยรายได้สุทธิต่อปี พบว่ามีสัดส่วนระหว่าง 0.9 – 1.0 แสดงถึงค่าใช้จ่ายรวมที่เกือบเท่าและเท่ากับรายได้สุทธิรวม เกษตรกรจึงไม่มีเงินเหลือพอชำระหนี้ และถ้าดูจากค่าใช้จ่ายทั้งหมด โดยใช้มูลค่าเงินกู้ที่ต้องชำระคืนต่อปีรวมกับเงินลงทุนเพื่อการเกษตร และรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคของครัวเรือนต่อปี แล้วหารด้วยรายได้สุทธิทั้งหมดของครัวเรือน พบว่ามีสัดส่วนสูงถึง 1.2 ในจังหวัดลำปาง และประมาณ 1.4 – 1.6 ในจังหวัดพะเยา แสดงให้เห็นถึงภาวะที่เกษตรกรมีค่าใช้จ่ายรวมทั้งหมดสูงกว่ารายได้สุทธิรวมทั้งหมดต่อปี โดยเฉพาะจังหวัดพะเยาที่ค่อนข้างสูงกว่ามาก ซึ่งหมายถึงโอกาสที่เกษตรกรจะใช้รายได้สุทธิแต่ละปี ทั้งรายได้จากภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร มาปลดภาระหนี้สินโดยสิ้นเชิงมีน้อย ดังนั้นจึงพบว่าครัวเรือนเกษตรเกือบทั้งหมดมีหนี้สินผูกพันในลักษณะการกู้หมุนเวียนเพื่อนำไปลงทุนหรือใช้จ่ายในครัวเรือนปีต่อปี และมีบางครัวเรือนที่ต้องกู้จากแหล่งหนึ่งหมุนเวียนไปชำระอีกแหล่งหนึ่งแล้วกู้ยืมต่อเพื่อหมุนเวียนใช้จ่ายต่อไป

ตารางที่ 6 สัดส่วนสินเชื่อต่อเงินลงทุนเพื่อการเกษตร และ รายได้ รายจ่ายของครัวเรือน ปีการผลิต 2548/49

สินเชื่อ เงินลงทุนเกษตร รายจ่าย และรายได้	พะเยา (n=350)		ลำปาง (n=178)	
	ชลประทาน (n=145)	ฝน (n=205)	ชลประทาน (n=118)	ฝน (n=60)
สินเชื่อ				
1. มูลค่าเงินกู้ทั้งหมด (บาท/ครัวเรือน)	99,788	95,330	75,983	91,850
2. มูลค่าเงินกู้ที่ต้องชำระคืนต่อปี (บาท/ครัวเรือน/ปี)	48,987	49,072	24,290	32,464
เงินลงทุนภาคเกษตร รายจ่ายและรายได้สุทธิครัวเรือน (บาท/ครัวเรือน/ปี)				
3. จำนวนเงินที่ใช้หมุนเวียนลงทุนภาคเกษตร	29,792	31,033	15,900	15,565
4. รายจ่ายครัวเรือนเกษตร ¹	67,705	67,705	68,834	68,834
5. เงินลงทุนเกษตร + ค่าใช้จ่ายครัวเรือน	97,497	98,738	84,734	84,399
6. เงินลงทุนเกษตร + ค่าใช้จ่ายครัวเรือน+ เงินกู้	146,484	147,810	109,024	116,863
7. รายได้รวมสุทธิ (ภาคเกษตร+นอกภาคเกษตร)	108,202	94,170	93,551	97,325
8. รายได้สุทธิจากภาคเกษตร	72,717	55,274	33,085	42,571
สัดส่วนเงินลงทุน ต่อเงินกู้ยืม				
10. เงินลงทุนเกษตรต่อเงินกู้รวมที่ต้องชำระคืนต่อปี	0.61	0.63	0.65	0.48
สัดส่วนเงินกู้ยืม และค่าใช้จ่ายรวมต่อรายได้				
11. เงินกู้ที่ต้องชำระต่อปี ต่อรายได้สุทธิต่อปี	0.45	0.52	0.26	0.33
12. เงินกู้ที่ต้องชำระต่อปี ต่อรายได้สุทธิภาคเกษตร	0.67	0.89	0.73	0.76
13. รายจ่ายลงทุน+รายจ่ายครัวเรือน ต่อรายได้สุทธิ	0.90	1.05	0.91	0.87
14. รายจ่ายลงทุน+รายจ่ายครัวเรือน+เงินกู้ที่ต้องชำระต่อปี ต่อรายได้สุทธิภาคเกษตร	1.35	1.57	1.17	1.20

ที่มา: จากการสำรวจ (2549)

หมายเหตุ:¹ เป็นค่าใช้จ่ายอุปโภคบริโภคของครัวเรือนเกษตรในภาคเหนือ ปีการผลิต 2544/45 จากการสำรวจของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ซึ่งเท่ากับ 56,422 บาท/ครัวเรือน ปรับด้วยค่าดัชนีราคาผู้บริโภคหมวดอาหาร

สรุป

ผลการศึกษาถึงโอกาสการเข้าถึงสินเชื่อ การใช้ประโยชน์สินเชื่อ รวมทั้งประเมินโอกาสการใช้คืนสินเชื่อของครัวเรือนเกษตรกร โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปี ปีการผลิต 2548/49 ในจังหวัดพะเยา และลำปาง พบว่า เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลปีการผลิต 2544/45 ครัวเรือนเกษตรกรในทั้ง 2 พื้นที่เข้าถึงสินเชื่อมากแหล่งขึ้น และในมูลค่าที่สูงขึ้นเช่นกัน โดยพบว่า พบว่าธกส. ยังคงเป็นแหล่งสินเชื่อสำคัญลำดับที่ 1 ทั้งในด้านของจำนวนผู้กู้และมูลค่าการกู้ยืมต่อครัวเรือน แหล่งสินเชื่อที่มีจำนวนผู้กู้มากรองลงมา คือ กองทุนหมู่บ้าน แม้มูลค่าการกู้เฉลี่ยต่อครัวเรือนจะไม่สูงมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับ ธกส. และสำหรับแหล่งเงินกู้นอกระบบพบว่ามีส่วนผู้กู้ลดลงมากในทั้ง 2 พื้นที่ ด้านการใช้ประโยชน์สินเชื่อ พบว่าเกษตรกรมีการนำสินเชื่อไปใช้ทั้งเพื่อ

การลงทุนในภาคเกษตร นอกภาคเกษตร และใช้จ่ายในครัวเรือน โดยมีสัดส่วนของผู้ใช้ลงทุนในภาคเกษตรมากที่สุด โดยเฉพาะสินค้าระยะสั้น ที่มีทั้งการใช้ลงทุนในภาคเกษตรอย่างเดียว และใช้ทั้งลงทุนในภาคเกษตรและใช้จ่ายในครัวเรือน ด้านโอกาสการชำระคืนสินเชื่อให้ปลอดหนี้ทั้งหมด ประเมินจากรายได้สุทธิรวมของครัวเรือนทั้งรายได้จากภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร พบว่ามีโอกาสน้อย เกษตรยังคงต้องมีการกู้ยืมเงินเพื่อนำไปหมุนเวียนใช้จ่ายทั้งเพื่อการลงทุนภาคเกษตร ใช้จ่ายในครัวเรือน รวมทั้งเพื่อการชำระหนี้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- พฤษฯ ยิบมันตะศิริ กุศล ทองงาม และบุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล. 2545. ข้อมูลเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปี จังหวัดพะเยาและลำปาง ปีการผลิต 2544/45. ข้อมูลการสำรวจในลักษณะดิจิทัล. ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2547. “รายได้ ใช้จ่าย และหนี้สินครัวเรือนเกษตรกรปี พ.ศ. 2538 – 2547”. ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจการเกษตรของไทย. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
<http://www.oae.go.th/indicator/indicator47/section7.htm>
- สำนักดัชนีเศรษฐกิจการค้า. 2549. ดัชนีราคาผู้บริโภคจังหวัด พะเยา และลำปาง. สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์. http://www.price.moc.go.th/cpi_province/index.asp